

Бўлажак талаба-қизларни оилавий ҳаётга тайёрлашнинг назарий асослари

Насибaxon Абдулхамидовна Вахабова
Наманган давлат университети

Аннотация: Мақолада оилада тарбиянинг мақсади ва воситалари, буюк мутафаккирларнинг оила ҳақидаги фикрлари, шарқ олимларининг оила ва ундаги муомала ҳамда муносабатлар ҳақидаги қарашларига, оила шахсни ҳар томонлама ривожланишига ёрдам беради муқаддас даргоҳ энанлигига доир педагогик маълумотлар берилган.

Калит сўзлар: мамлакат, кодекс, оила, давлат, ижтимоий, қадрият, олимлар, тарбия, тинчлик, фаровонлик, дунё, ривожланиш, фарзанд, миллий, муносабатлар, бахт

Theoretical basis of preparing future students for family life

Nasibakhan Abdulkhmidovna Vakhobova
Namangan State University

Abstract: The article provides pedagogical information about the purpose and means of education in the family, the opinions of great thinkers about the family, the views of Eastern scientists about the family and its behavior and relationships, and the fact that the family is a holy place that helps the individual develop in all aspects.

Keywords: country, code, family, state, social, value, scientists, education, peace, prosperity, world, development, child, national, relationships, happiness

КИРИШ

Мамлакатимизда ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг асосий мақсади жисмонан соғлом, руҳан бой ва баркамол авлодни тарбиялаш ҳисобланади. Бу жараёнда имкониятларга эга, жамиятимизда катта ўрин тутувчи оила институтига асосий масъулият юклатилади. Ҳар қандай давлат ва жамият тараққиётида оилалар мустаҳкамлигининг ўрни беқиёсдир. Ҳар бир оиланинг соғлом ва фаровон бўлиши, уларда ижобий, ўзаро ишончли психологик муҳитнинг яратилганлигига боғлиқдир. Фаровонлик давлатнинг иқтисодиёти, ижтимоий тараққиёти даражаси билан тавсифланади.

Ўзбекистонда оилаларни мустаҳкамлаш, унинг ижтимоий вазифаларини амалга оширишда мавжуд имкониятларни кенгайтириш, хусусан, фарзанд

тарбиялашда оила нуфузини оширишга манзилли кўмаклашиш ҳамда ёш оилаларнинг уй-жой, маиший шарт-шароитларини яхшилаш юзасидан амалга оширилаётган чора-тадбирлар мамлакатимизда оила ва никоҳ муносабатларининг миллий қадрият даражасида эътироф этилишини таъминламоқда. Оиланинг манфаатларини таъминлаш, маданий, маиший турмуш шароитини яхшилаш, оиланинг маънавий-ахлоқий асосларини такомиллаштириш, кам таъминланган, кўп болали, боқувчисини йўқотган ва ночор оилаларни, ногиронларни, етим, ёлғиз кексаларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш борасида амалга оширилаётган тадбирлар бутун дунё халқларининг диққат-эътиборида бўлмоқда.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Оила, унинг тинчлиги ва тараққиёти миллий ва умуминсоний қадриятлардан ҳисобланади, чунки жамият вакиллари тинчлик, фаровонлик ва хотиржамлик мамлакатимизнинг барқарор ривожланиши кафолати эканини яхши англайдилар.

Республикаимизда оила, унинг тинчлиги ва соғломлигини, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш, ёш авлодни баркамол шахс сифатида тарбиялаш, ижтимоий ҳимоя давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан ҳисобланади. Мамлакатимизнинг асосий қонуни - Конституцияда, Оила, Маъмурий, Фуқаролик ва бошқа Кодексларда, 100 ортиқ норматив-меъёрий ҳужжатларда оилани мустаҳкамлаш, ёшларни келажақда фаровон турмушга тайёрлаш вазифалари белгилаб берилган. Ўзбекистон Республикаси асосий Қонунининг 14-боби “Оила” деб номланиб, ундаги қатор моддаларнинг (63-66) бевосита оила ва никоҳга бағишланганлигини таъкидлаб ўтиш лозим¹.

Комусимизнинг 63-моддасида оила жамиятнинг асосий бўғини ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эгаллиги кўрсатиб ўтилган. Айнан оила фарзанд тарбияси учун масъуллиги эътироф этилган.

Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг оила муносабатларини миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида янада мустаҳкамлаш таклифи МДХ давлатлари кенгашида илгари сурилди, яъни Ўзбекистон оилани мустаҳкамлашга қаратилган халқаро конференцияни ўтказиш таклифи билан чиқди. Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек: “Биз ҳозирги глобализация жараёнида ҳар бир давлат ва жамият асоси бўлган ҳақиқий, фундаментал қадриятларни унутмаслигимиз лозим. Ўсиб келаётган авлод айнан оилада маънавий-ахлоқий тарбия олади, масъулиятли ва бефарқ бўлмасликни ўрганади”².

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Т., Ўзбекистон, 2003.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 6-сон. 70-модда.

Ибн Сино, Беруний, Жомий, Хоразмий, Дехлавий, Хайём, Навоий, Форобий, Саъди, Носир Хисрав ва бошқа мутафаккирларнинг мероси таҳлили шуни кўрсатадики, уларнинг тарбия, хусусан, оилавий тарбия ҳақидаги қарашлари халқ педагогикаси ёдгорликлари: мақоллар, эртаклар ва достонларда юзага чиқадиган фикрлар билан чамбарчас боғлиқ экан. Бундан ташқари, кўплаб достонларда халқни буюк инсонларнинг ҳаёти, уларнинг амалга оширган ишлари ва қахрамонликлари боғлашини кўриш мумкин.

Аристотелдан кейин “иккинчи устоз” сифатида аталган Абу Наср Форобий (870-950), Ибн Сино ва Берунийларнинг ижтимоий-педагогик қарашларига катта таъсир ўтказган. У томонидан Аристотелнинг ижод намуналари юзасидан ёшларнинг ақлий, хулқ-атвор, эстетик ва жисмоний тарбиясига оид ёрқин шарҳлар қолдирилган.

Форобийнинг фалсафий таълимотида тарбия муаммоси энг асосий ва шу билан бирга, энг қийин қисм сифатида гавдаланган. Унинг таълимотига кўра, тарбиянинг асосий мақсади инсонни яхши ишлар қилиш, яхши фазилатларга эришиш орқали бахтли қилишдан иборат. Аммо ҳақиқий яхши ишларни қилиш учун хулқий шаклланишга ёрдам берувчи билимлар зарурлиги айтиб ўтилган. Шу билан боғлиқ равишда айтиш мумкинки, ёшларни оилавий ҳаётга ахлоқий жиҳатдан тайёрлаш мерослар мазмунида ҳам, бугунги кун тарбия парадигмасида ҳам ўзининг ўрнига эга масаладир³.

Форобийнинг асарларида англаш орқали яхши фазилатли инсонларни тарбиялашнинг аниқ услублари келтириб ўтилган. У бундай услубларни “юмшоқ” ва “қаттиқ” турларга ажратган. Агар тарбияланаётган шахснинг ўзи яхши фазилатлар ва ишларни қилиш учун керакли билимларни эгаллашга интилса, меҳнат қилса, бундай ҳолда унинг интилишини кучайтириш учун юмшоқ усулдан фойдаланган маъқул. Агар шогирд жаҳлдор, ўзбошимча, дангаса бўлса, унда “қаттиқ усул”ни, яъни мажбурлашни қўллаб кўриш мумкин. Шунингдек, бундай услубларни тадбиқ қилиш бевосита тарбиячи хулқ-атвор даражасининг юқорилиги билан белгиланади. Шу сабабли, тарбия жараёни тарбиячидан кенг қамровли билимлар ва юқори хулқ-атвор сифатларини, шогирдларни кузатиш ҳамда тажрибаси билан ўртоқлашишни талаб қилади.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Тарбиянинг мақсади ва воситаларини ўрганишда, шарқ олимлари, асосан, Аристотелнинг хулқ-атвор бу инсонга психо-биологик хусусиятга ўхшаб наслий ўтиб бормасдан, олдиндан режалаштирилган машқлар ва одатлар асосида шаклланади деган фикрига асосланишган. Бу хулосаларга таянган ҳолда бўлажак

³ Мусурманова О. Юқори синф ўқувчилари маънавий маданиятини шакллантиришнинг педагогик асослари: Пед. фан. докт. ёзилган дис. – Тошкент, 1993. – 364 б.

қишлоқ хўжалиги мутахассисларини оилавий ҳаётга тайёрлашда ҳам тизимли, мақсадли йўналган чора-тадбирларга эҳтиёж мавжудлигини таъкидлаш мумкин.

Ўрта асрларнинг буюк мутафаккири Абу Али ибн Синонинг (980-1037) педагогик қарашлари унинг кўплаб асарларида намоён бўлган. Хусусан, “Тадбирул-манзил”⁴ (“Турар жойнинг тузилиши”) китобида Ибн Сино “Мактабда болалар таълими ва тарбияси”⁵ деб номланган алоҳида бўлим ажратган. Ибн Сино шунингдек, одоб тарбияси бўйича кўплаб қизиқарли фикрларни билдирган. Олим тўғрилиқ ва ҳалоллик хусусиятларига юқори баҳо берган ҳолда, олим адолатни уйғотувчи халқнинг ахлоқий хусусиятлари ва кўп асрлик анъаналарини эътиборга олиш лозимлигини тавсия қилади. Чунки адолат - инсоннинг энг гўзал фазилатларидан биридир. Олим тарбиянинг асосий мақсади сифатида болаларда жисмоний ва ақлий кучни ривожлантиришни, уларда вазмин характерни шакллантиришни кўрсатиб ўтган. Аллома оилавий тарбиянинг умумий асосларини очиб беришга уринган ҳолда “Агар оилада тарбиявий воситалардан тўғри фойдаланилса, унда бахтга эришилиши мумкинлиги” ҳақида ёзади. Отанинг болалар тарбиясига муносабатига алоҳида тўхталиб ўтган. У оналар ўз табиатига кўра очик кўнгил бўлишини ва улар ўзининг ўта очиклиги билан болалар характерини бузади деб ҳам ҳисоблаган. Оиланинг асосий тарбиячиси эса, керак бўлганда жисмоний таъсир чораларини кўриши мумкин бўлган отадир. Ушбу китобнинг “Аёлларнинг ижобий хусусиятлари”⁶ номли бўлимида оқиллик, тортинчоқлик, босиқлик, тўғрисўзлик ва камтарлик каби сифатларни санаб ўтади.

ТАҲЛИЛЛАР ВА НАТИЖАЛАР

Ибн Сино бола тарбиясига оид “Алолат китоби”, “Қарз ҳақида қонун”, “Тана ва фикрларни бошқариш”, “Ахлоқ қонунлари” ва бошқа бир нечта китобларни яратган⁷.

Ибн Сино тарбия жараёнининг қийинчиликлари ва машаққатларини чуқур англаган. Унинг ижод намуналарини таҳлили шуни кўрсатадики, бундай қийинчиликларни болалар камчиликларини кўрсатган ҳолда, кўпроқ инсоний йўл билан ечиш кераклиги билдирган. “Бундай мулоқотлар кўпол, болага ортиқча бўлмаслиги ва энг асосийси, унинг ўзлигига тегмаслиги керак. Мулоқот қилишдан олдин боланинг индивидуал хусусиятларини билиш зарур”. Ибн Синонинг этник ва ижтимоий қарашларини унинг фалсафий энциклопедияси “Китоб аш-Шифо” асарининг яқунловчи қисмида келтирилган. Бу асарда Ибн

⁴ Азаров Ю.П. «Семейная педагогика. Воспитание ребенка в любви, свободе и творчестве. - М.: "Эксмо", 2015. - 496 с.

⁵ Зуннунов А. Педагогика назарияси «Уқитувчилар тайёрлаш» ва «Педагогика» фани соҳаси йўналишлари учун уқув кулланма) Тошкент «Алоқачи» — 2006 Б 164

⁶ Зритнева Е.И. Семейведение / Е.И. Зритнева, Н.П. Клушина. - М.: ВЛАДОС, 2006. - 246 с.

⁷ Зуннунов А. Педагогика назарияси «Уқитувчилар тайёрлаш» ва «Педагогика» фани соҳаси йўналишлари учун уқув кулланма) Тошкент «Алоқачи» — 2006 Б 164

Сино ўзининг инсон - бу ижтимоий жонзот бўлиб, унинг ҳаётининг энг муҳим шarti тўғри қонунлар ва адолат билан таъминланадиган доимий ҳамкорлик юритиш деган фикрини ривожлантиради⁸. Унинг қаламига мансуб “Хўжалик юритиш бўйича трактат” асари педагогик жиҳатдан ўша даврнинг энг қизиқарли ва тўлиқ деб ҳисобланган манбасидир. Бу асарда ҳозирги кунгача ўз аҳамиятини йўқотмаган бола тарбиясининг барча жабҳаларини ўзида мужассамлаштирган жуда муҳим педагогик фикрлар келтириб ўтилган. Ибн Синонинг маслаҳатлари, аввало, болада мусиқа ва эртақлар орқали меҳр, яхшилик, халоллик, масъулият, дўстлик туйғуларини шакллантирувчи, уни жисмонан ва ақлий ривожлантирувчи, унга гўзалликни сингдирувчи отасига йўналтирилган.

Мусиқанинг ўрнини Ибн Сино бола эстетик тарбиясининг миллий алла ва мусиқа орқали дастлабки босқич эканини билдирган. “Тиббиёт илми қонуни” китобида у: “Бола табиатининг мустаҳкамлаш учун фойдали бўлган воситаларга: биринчи, енгил тебратиш; иккинчидан, ухлатиш жараёнида айтиладиган мусиқа ва ашула киради. Юқоридаги икки унсурнинг қабул қилиш даражасига қараб, болада жисмоний машқларга ва мусиқага мойиллиги шакллланади. Уларнинг биринчиси танага, иккинчи руҳга тегишли” дея таъкидлайди⁹.

Асли Хоразмлик бўлган Беруний (973-1048 йй.) асарларди ҳам тарбияга оид кўплаб фикрлар мавжуд. Олим ўзининг “Ўтмиш авлодлар хотиралари” асарида турли давлатлар ва даврларнинг календарлар тизимини очиб беришдан ташқари, ҳақиқат ва ёлғон, яхшилик ва ёмонлик, камтарлик ва мақтанчоқлик, саводхонлик ва нодонлик каби ахлоқ муаммоларига таъриф берган.

Берунийнинг таъкидлашича, шахснинг шаклланишида меҳнат ётади, чунки мақсадга фақат меҳнат орқали эришилади. Дўстлик ва ҳамкорлик - бу ҳаётнинг бебаҳо инъоми, ростгўйлик ва адолат - муҳим ахлоқий хусусиятлардир. У “Адолатлилик, худди ҳақиқат билан бўлгани каби, ўзининг табиатидан келиб чиқиб маъқуллашни юзага чиқаради, моҳиятан эса мухаббатни ва ўзгача гўзалликни жалб қилади” деб ҳисоблаган.

Ўрта аср мутафаккирларнинг педагогик мероси ҳақида гаприлганда, албатта шоир, ёзувчи ва файласуф “Маърифат китоби” ва “Бахт ҳақида китоб” номли китобларнинг муаллифи Носир Хусравни (1004-1088) айтиб ўтиш лозим. Биринча асарда муаллиф инсонларнинг ўзини тарбиялаш бўйича дастурни очиб берган “Ўз-ўзини англаш”, “Мақталадиган ва қораланадиган сифатлар” каби бўлимларида келтириб ўтган. Унда муаллиф инсоннинг тўғри тарбиясига салбий таъсир қилувчи етти сифатни келтириб ўтади. Манманлик, маккорлик, нодонлик, очкўзлик, баджаҳллик, хасадгўйлик ва нафс шундай сифатлар сирасидандир. У

⁸ Зуннунов А. Педагогика назарияси «Уқитувчилар тайёрлаш» ва «Педагогика» фани соҳаси йўналишлари учун уқув қуланма) Тошкент «Алоқачи» — 2006 Б 164

⁹ Рахимов С.Р. Психолого-педагогические взгляды Ибн Сины. -Ташкент: Уқутувчи, 1979, 167 с.

юқоридаги 7 дўстлар сафини тарк этиб, уларнинг ўрнига камтарлик, ростгўйлик, сабр, оддийлик, саҳийлик ва эзгуликни тарғиб этувчи улуғвор ва олийжаноб дўстлар орттириш кераклиги айтади. Асар якунида у: “яхши дўстлар орттир, ёмон душманлар бутунлай қутил” - деган хулоса беради¹⁰.

Муслихиддин Саъдий (1210-1292 йй.) ҳам ўхшаш педагогик қарашни тарғиб қилади. У адолатни излаб ўттиз йилдан кўп муддат давомида кўплаб шарқ мамлакатларнинг кезган. У ўзининг машҳур “Бўстон” ва “Тулистон” асарларини ёши бир жойга бориб қолган пайтда яратади, шундай бўлса-да, уларда ота-оналар учун тарбия борасида жуда фойдали маслаҳатларни қолдиради. У ота-оналарга фарзандларига, албатта, бирон-бир ишни бериш кераклигини, бу орқали ҳар кимнинг ҳалол ишлаши таъминланишини тушунтиради. Фаздандларда иносийлик туйғуларини шакллантиришни маслаҳат беради: “Агар сен инсонлараро қолсин десанг ёдинг, яхши ҳукл-одобга ўргат фарзандинг”, шунингдек болаларга адолатли ва талабчан бўлиш зарурлиги билдиради¹¹. Саъди, шунингдек, доим рағбатлантириш жазолашдан устун бўлиши кераклиги ёқлайди ва бу тўғрисида доим ширин сўз кўполликдан ижобий таъсир қилишини билдиради.

ХУЛОСАЛАР

Хулоса қилганимизда Ибн Сино, Беруний, Форобий, Рудакий, Саъди, Боласоғуний, Хайём, Зарнужий, Ахмад Югнакий, Носир Хусравларнинг асарлари таҳлили бизга Шарқ мутафаккирлари доимо инсонийлик сифатлари тарғиботчиси бўлишганини, ёш авлодни меҳнатга мухаббат, катталарга хурмат, дўстлик, оқибат, тўғрилиқ ва ҳалоллик руҳида тарбиялаш заруриятига эътибор қаратишганини кўришимиз мумкин.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, давлат сиёсатининг асосий вазифаси - оила институтини маҳалла фуқаролар йиғинлари билан биргаликда ҳар томонлама ривожланишини таъминлаш, уларни қўллаб-қувватлаш ва мустаҳкамлаш, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари тизимини такомиллаштириш ва баркамол авлодни тарбиялашдан иборат.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Т., Ўзбекистон, 2003.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 6-сон. 70-модда.

¹⁰ Ҳошимов, К. Нишонова, С. Иномоёва, Ҳасанов Р. Педагогика тарихи педагогика олий уқув юртлири ва университетлар талабалари учун уқув қўлланма тошкент «уқитувчи» 1996 б. 340

¹¹ Ҳошимов, К. Нишонова, С. Иномоёва, Ҳасанов Р. Педагогика тарихи педагогика олий уқув юртлири ва университетлар талабалари учун уқув қўлланма тошкент «уқитувчи» 1996 б. 340

3. Мусурманова О. Юқори синф ўқувчилари маънавий маданиятини шакллантиришнинг педагогик асослари: Пед. фан. докт. ёзилган дис. – Тошкент, 1993. – 364 б.
4. Азаров Ю.П. «Семейная педагогика. Воспитание ребенка в любви, свободе и творчестве. - М.: "Эксмо", 2015. - 496 с.
5. Зуннунов А. Педагогика назарияси «Уқитувчилар тайёрлаш» ва «Педагогика» фани соҳаси йуналишлари учун уқув кулланма) Тошкент «Алоқачи» — 2006 Б 164
6. Зритнева Е.И. Семейное воспитание / Е.И. Зритнева, Н.П. Клушина. - М.: ВЛАДОС, 2006. - 246 с.
7. Зуннунов А. Педагогика назарияси «Уқитувчилар тайёрлаш» ва «Педагогика» фани соҳаси йуналишлари учун уқув кулланма) Тошкент «Алоқачи» — 2006 Б 164
8. Зуннунов А. Педагогика назарияси «Уқитувчилар тайёрлаш» ва «Педагогика» фани соҳаси йуналишлари учун уқув кулланма) Тошкент «Алоқачи» — 2006 Б 164
9. Рахимов С.Р. Психолого-педагогические взгляды Ибн Сины. -Ташкент: Уқутувчи, 1979, 167 с.
10. Ҳошимов, К. Нишонова, С. Иномоева, Ҳасанов Р. Педагогика тарихи педагогика олий уқув юртлири ва университетлар талабалари учун уқув кулланма тошкент «уқутувчи» 1996 б. 340
11. Kamolova, A., & Ergasheva, G. S. Q. (2022). Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasini manbalarining o'rganishning o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari. Science and Education, 3(12), 590-592.
12. Kamolova, A. O. Q., & Husaynova, S. I. (2023). O'smirlar o'rtasida axloqsizlikni oldini olishda pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari. Science and Education, 4(2), 969-972.